

Верховний
Суд

Конструкція правочину в практиці касаційного суду

Василь Крат,
суддя Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

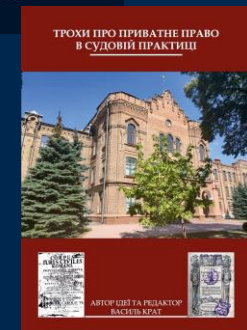
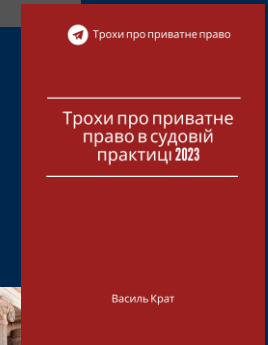
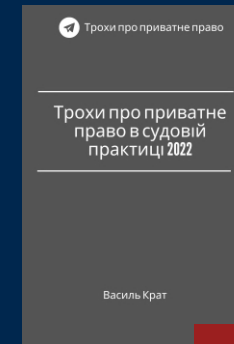
21 червня 2024 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

Правочин та його види

Що таке правочин?!

Постанова КЦС від 19.08.2020 у справі № 201/16327/16-ц.

Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин. До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини. Аналіз розуміння як правочину, так і одностороннього правочину свідчить, що односторонні правочини: є вольовими діями суб'єкта; вчиняються суб'єктами для здійснення своїх цивільних прав і виконання обов'язків; спрямовані на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків).

Види правочинів?!

Постанова КЦС від 11.09.2019 у справі № 761/26153/15-ц

Цивільне законодавство розрізняє правочини в залежності від впливу підстав такого правочину на його дійсність і поділяє їх на **каузальні та абстрактні**, а саме ті дійсність яких не залежить від їх підстави. Цим правочинам не властивий чіткий та тісний правовий зв'язок поміж підставами їх вчинення та їх дійсністю. Фактично підстава абстрактного правочину залишається «прихованою» та не є такою явною для виникнення прав та обов'язків учасників такого правочину.

Абстрактні і каузальні правочини, заставна та індосамент

Постанова КЦС ВС від 26.01.2022 у справі № 754/5554/16-ц

Залежно від впливу підстави правочину на його дійсність, правочини поділяються на каузальні та абстрактні. Каузальними є правочини, для дійсності яких необхідна наявність певної підстави. Каузальними є більшість правочинів, урегульованих цивільним законодавством, зокрема купівлі-продажу, дарування, найму, комісії та ін. У випадку відсутності або незаконності підстави можливо визнання відповідного правочину недійсним. Абстрактними є правочини, дійсність яких не залежить від їх підстави. До абстрактних правочинів відноситься, зокрема, видача векселя, гарантії, вчинення передавального напису (індосаменту).

Заставна по своїй суті є ордерним цінним папером. Цивільний оборот заставної, як цінного паперу, відбувається тільки внаслідок передачі заставної шляхом виконання на ній особою, якій належить заставна (індосантом), передавального напису (індосаменту) на користь іншої особи (індосата) та передачі оригіналу заставної. При цьому індосатом може бути будь-який учасник цивільних відносин. Тобто вчинення індосаменту – це: безпосередньо підписання індосаменту в розумінні передавального напису; передання (вручення) ордерного цінного папера із вчиненням на ньому індосантом вказаній в індосаменті особі.

Договір купівлі-продажу заставної, який по своїй сутності регулює внутрішні відносини між індосантом та індосатом, не може бути кваліфікований як договір факторингу, оскільки перехід прав іпотекодержателя за іпотечним договором та основним зобов'язанням до іншої особи здійснюється шляхом передачі заставної.

Недійсність договору купівлі-продажу заставної, з урахуванням того, що вчинення передавального напису (індосаменту) є одностороннім абстрактним правочином, не впливає на дійсність вчинення передавального напису (індосаменту).

Договір та односторонній правочин

Постанова ОП КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 712/3590/22

Вчинення згоди іншим з подружжя на розпорядження спільним майном є одностороннім правочином, розрахованим на його сприйняття іншими особами, а саме - подружжям, який є стороною договору, та третьою особою (інша сторона договору). Волевиявлення іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном, яке виражено у згоді, адресоване та сприймається як подружжям, який виступає стороною договору, так і контрагентом за таким договором.

Згода іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном має значення на стадії укладення договору та є необхідним юридичним фактом для укладення відповідного договору іншим з подружжя, який є стороною договору, з його контрагентом. **Сторона договору (інший з подружжя) представляє у відносинах з своїм контрагентом права та інтереси того з подружжя, який надав згоду.**

Договір та односторонній правочин

Постанова ОП КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 712/3590/22

Сприйняття волевиявлення іншого з подружжя на розпорядження спільним майном відбувається шляхом відображення такої згоди у відповідному договорі. У такому випадку регулюючий ефект договору поширюється як на сторони договору, так і на іншого з подружжя (співвласника), який надав згоду на розпорядження спільним майном.

Згода одного з подружжя на вчинення другим з подружжя договору з розпорядження спільним майном як односторонній правочин є одним із правомірних обмежень свободи договору, оскільки визначена законодавцем необхідність одержання згоди обмежує як того з подружжя, хто укладає договір з розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, так і контрагента за договором, оскільки він має переконатися, що особа, з якою укладається договір, перебуваючи в шлюбі, має згоду на укладення такого договору.

Договір та односторонній правочин

Постанова ОП КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 712/3590/22

Згода іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя поширюється на як на випадки відчуження майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, так і на випадки набуття майна подружжям у право спільної сумісної власності.

Надання згоди іншим з подружжя на набуття майна подружжям (стороною договору) свідчить про набуття майна подружжям у право спільної сумісної власності, оскільки у такому випадку відбувається розпорядження коштами, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності.

Не виключається вчинення усного договору між подружжям про набуття майна в спільну сумісну власність, зовнішнім вираженням якого є згода одного з подружжя на розпоряджаються майном (коштами) на набуття майна в спільну сумісну власність. Така згода може бути зафіксована безпосередньо у договорі про набуття майна, вчиненим іншим з подружжя.

Договір та односторонній правочин

Постанова ОП КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 712/3590/22

Наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору купівлі-продажу майна, зафіксованої у такому договорі, свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність, оскільки згода іншого подружжя на набуття майна підтверджує придбання такого майна за спільні кошти подружжя.

У разі, якщо інший з подружжя надав згоду на розпорядження майном (коштами) для набуття майна в спільну сумісну власність і така згода зафіксована безпосередньо у договорі купівлі-продажу майна, який вчинено іншим з подружжя, то суд не може своїм рішенням підмінити домовленість подружжя про набуття майна в спільну сумісну власність.

Регулювання

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Окрема думка судді КЦС ВС від 18.04.2018 у справі № 554/12844/15-ц

В цій ситуації існує колізія норм щодо кваліфікації договору постачання теплової енергії. Оскільки за ЦК - це вид договору купівлі-продажу. Натомість за Законом України «Про житлово-комунальні послуги» (в редакції, чинній на час виникнення боргу) - це вид договору про надання послуг.

Для вирішення цієї колізії потрібно застосовувати частину другу статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів.

Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався як Конституційним Судом України (рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 у справі № 6-59цс13, постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15).

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова КЦС ВС від 10.10.2018 у справі № 362/2159/15-ц

Тлумачення статті частини 3 статті 698 ЦК України дозволяє зробити висновок, що:

законодавець встановив **пріоритет ЦК України** в регулюванні договору роздрібної купівлі-продажу;
у випадку відсутності регулювання на рівні ЦК України застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Постанова ВП ВС від 15.05.2019 по справі № 331/5054/15-ц

42. Отже, у законодавстві України щодо регулювання договору роздрібної купівлі-продажу встановлений **пріоритет ЦК України перед актами законодавства про захист прав споживачів** (див. постанову Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 362/2159/15-ц).

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17

15. Відтак хоч Закон № 1952-IV прийнятий пізніше, проте статтею 4 ЦК України встановлено, що інші закони України приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України, а на суб`єкта законодавчої ініціативи, що подає до Верховної Ради проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, покладено обов`язок одночасно подати до Верховної Ради проект закону про внесення змін до ЦК України, які мають розглядатися одночасно.

16. Оскільки на момент виникнення спірних правовідносин відповідні зміни до ЦК України подані не були, то з огляду на положення статті 4 ЦК України та позицію Конституційного Суду України застосування колізійного принципу *lex posterior derogat priori* (лат. «пізніший закон скасовує попередній») у цій ситуації неможливе.

17. Отже, зазначення у ЦК України про необхідність прийняття інших законів відповідно до цього Кодексу є достатньою підставою вважати, що норма ЦК України превалює над однопредметною нормою іншого нормативно-правового акта, який має юридичну силу закону України.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17

47. Таким чином, на дату укладення позивачем договору купівлі-продажу спірної квартири дійсно існувала очевидна суперечність між одночасно чинними нормами частини третьої статті 3 Закону № 1952-IV (у редакції Закону № 1878-VI) та частини четвертої статті 334 ЦК України щодо того ж самого питання: коли виникає право власності в набувача нерухомого майна за договором купівлі-продажу.

48. З огляду на викладені вище висновки Великої Палати Верховного Суду у цій постанові, зазначену суперечність слід вирішувати **на користь пріоритетності норм ЦК України.**

49. Таким чином, до 01 січня 2013 року право власності у набувача нерухомого майна за договором купівлі-продажу виникало за правилами частини четвертої статті 334 ЦК України - з моменту державної реєстрації такого договору як правочину.

50. Відтак особа, яка до 01 січня 2013 року придбала нерухоме майно за договором купівлі-продажу, державну реєстрацію якого було належним чином здійснено, стала власником такого нерухомого майна з моменту державної реєстрації відповідного договору купівлі-продажу незалежно від того, чи здійснила ця особа в подальшому державну реєстрацію свого права власності.

Не акт цивільного законодавства

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17

85. Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, є недоречним виходячи з такого.
86. По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.
94. Порушення норм про необхідність додержуватися нотаріусом свого нотаріального округу може тягти відповідальність нотаріуса, передбачену законом, але не тягне нікчемність заповіту, посвідченого з таким порушенням.
95. Адже правове регулювання порядку посвідчення нотаріусом правочинів лежить поза сферою ЦК України і не є матеріальним правом.
96. Законодавство про нотаріат і нотаріальну діяльність не може чинити негативний вплив на матеріальне право - встановлювати підстави нікчемності правочину, якщо саме таких підстав для його нікчемності матеріальне право не містить.

Не акт цивільного законодавства

Постанова КЦС ВС від 23.11.2023 у справі № 757/42452/20

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2023 року в справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22)).

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного Банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину як відмова від договору банківського вкладу.

Щодо правових наслідків наявності/відсутності у секретаря сільської ради (виконавчого комітету сільської ради) повноважень на вчинення нотаріальних дій
Постанова ОП КЦС від 29.01.2024 у справі № 369/7921/21

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту.

Законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги про те, що в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини.

У доктрині приватного права виокремлюються такі **ознаки звичаю**:

звичай представляє собою певне правило поведінки; він не встановлений актами цивільного законодавства; звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Тлумачення частини другої статті 7 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив обмеження у застосуванні звичаю, який суперечить договору або актам цивільного законодавства. **Тобто, не допускається існування звичаю проти закону (contra legem).**

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

Форма правочину

Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми

Постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 172/1159/20

Під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксація. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності. Законодавець передбачив тільки дві форми правочинів - усну та письмову (електронну).

Під державною реєстрацією правочину розуміється офіційне визнання та підтвердження державою факту вчинення правочину. Варто розрізняти форму правочину і його державну реєстрацію. Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми.

З урахуванням змісту абзацу 4 частини першої статті 635 ЦК України та статті 14 Закону України «Про оренду землі» (в редакції чинній на момент укладення попередніх договорі оренди землі від 27 лютого 2019 року) попередній договір оренди землі мав бути вчинений у письмовій формі. Станом на 27 лютого 2019 року в законодавстві була відсутня вимога про необхідність проведення державної реєстрації попереднього договору оренди землі.

«Конкуренція» примірників договору

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

На користь позиції позивачів є аргумент про те, що надані позивачами договори, якими передбачено строк оренди 3 роки, містять підписи та скріплені на кожній сторінці печаткою відповідача.

На користь позиції відповідача є аргумент про те, що в актах прийому-передачі земельних ділянок вказаний строк оренди 25 років.

«Зважаючи» ці аргументи суд підкреслює, що у всіх примірниках міститься вказівка про однакову юридичну силу трьох примірників, і з очевидністю навряд чи можливо прийняти аргументи позивачів чи відповідача, а тому найбільш розумним є висновок, що сторони не домовилися щодо строку оренди і, з урахуванням частини другої статті 763 ЦК України, договори оренди укладені на невизначений строк.

Суди на ключовий аргумент позивачів щодо строку оренди відповіли по іншому, вважаючи, що строк оренди складає 25 років, а тому оскаржені рішення слід змінити в мотивувальній частині.

Паспорт споживчого кредиту

Постанова ОП КЦС ВС від 23 травня 2022 року у справі № 393/126/20

Під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація. Правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. Зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину.

Потрібно розмежовувати форму правочину та спосіб підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитором по наданню споживачу інформації, необхідної для порівняння різних пропозицій кредитодавця. Способом підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавця є паспорт споживчого кредиту. Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту.

Довіреність та договір доручення

Постанова ОП КЦС ВС від 25.03.2024 у справі № 458/229/18

Глава 68 ЦК України не містить спеціальних вимог до форми договору доручення, тому й не виключається **вчинення договору доручення в усній формі**.

З урахуванням змісту статті 244 ЦК України та принципу розумності, довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Тобто довіреність має містити повноваження представника необхідні для представництва довірителя перед третіми особами, а не обов'язки представника перед особою, яку він представляє (довірителем). Тим паче конструкція договірного представництва апріорі виключає можливість вчинення довіреності, яка містить можливість представника розпоряджатися коштами на власний розсуд, оскільки це суперечить конструкції цивілістичного представництва.

Довіреність та договір доручення

Постанова ОП КЦС ВС від 25.03.2024 у справі № 458/229/18

Видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, і очевидно, що на такі правовідносини поширюються положення, зокрема, статті 1006 ЦК України. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірительом про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення, така передача має відбуватися негайно. При цьому **для довірителя не потрібно пред'являти вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення**, оскільки пункт 3 частини першої статті 1006 ЦК України є виключенням, що допускається частиною другою статті 530 ЦК України.

Договір як «регулятор» правочинів

Договір як «регулятор». Для яких суб'єктів ?!

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 у справі № 396/269/18

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших **наслідків саме для його сторін.**

Тобто, **по-перше,** регулююча сила договору стосується **його сторін.**

По-друге, в певних випадках **не сторона договору** може наділятися правами та обов'язками (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України).

По-третє, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила **при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.** Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». На рівні норм цивільного законодавства відсутня норма яка б передбачала б нікчемність договору іпотеки чи виключала можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в разі, якщо внаслідок вчинення договору іпотеки відбулося втручання в чужі договірні відносини, зокрема договір купівлі-продажу з відстроченням платежу.

«Регулятор» юридично-значимих повідомлень

Постанова КЦС ВС від 12 травня 2022 року у справі № 756/15123/18

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

«Регулятор» парафування, «конкуренції примірників»

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору. У разі наявності таких правил в договорі, то саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов.

У випадку, коли сторони не урегулювали в договорі парафування (підписання кожної із сторінок договору) та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства.

Ризики в договорі

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року у справі № 207/3254/18

За загальним правилом ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник (стаття 323 ЦК України). Сторони в договорі найму не позбавлені можливості застосувати статтю 323 ЦК України, яка є диспозитивною нормою, і передбачити, що такий ризик покладається на наймача і під час найму, а не лише в разі затримки повернення орендованої речі.

Суть правила про ризик випадкового знищення або пошкодження речі, яка передана в найм, зводиться до того, що: (а) коли майнові втрати (знищення чи пошкодження) настають за відсутності вини наймача або наймодавця, то за загальним правилом покладаються на власника (наймодавця); (б) при розподілі ризику в договорі найму таким чином, що він перекладений на наймача, то у разі випадкового знищення або пошкодження предмета найму наймач зобов'язаний компенсувати наймодавцю як власнику його майнові втрати. Це пов'язано з тим, що на наймача покладено ризик випадкового знищення або пошкодження.

Ризики в договорі

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року у справі № 207/3254/18

Сторони в договорі найму можуть встановити обов'язок наймача укласти договір страхування речі, яка передана в найм. При цьому може бути передбачено, зокрема, строки укладення договору страхування, вартість на яку страхується річ, порядок підтвердження виконання такого обов'язку тощо. У разі якщо договором або законом встановлено обов'язок наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, то постає питання про правові наслідки невиконання такого договірного обов'язку, оскільки ні у статті 771 ЦК України, ні в параграфі 1 глави 58 ЦК України вони не визначаються.

Сторони в договорі найму можуть самостійно визначити правові наслідки невиконання обов'язку наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, зокрема, передбачити штраф або встановити додаткову підставу відмови чи розірвання договору найму або відшкодування збитків. За відсутності встановлення в договорі правових наслідків більш справедливим і розумним є застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) частини другої статті 12 Закону України «Про оренду землі». Стаття 772 ЦК України регулює розподіл ризику випадкового знищення або випадкового пошкодження речі, яка передана в найм. Втім змістовно назва статті 772 ЦК України ширша за її зміст, оскільки стаття 772 ЦК України визначає розподіл ризику лише у разі затримки наймачем повернення речі. Тому статтю 772 ЦК України належить тлумачити та застосовувати у взаємозв'язку із статтею 323 ЦК України.

Регулятор моменту виникнення права власності на рухому річ

Постанова КЦС ВС від 26.04.2023 у справі № 569/20334/21

Критерієм віднесення речей до рухомих визначається можливість їх вільного переміщення у просторі. Автомобіль є рухомою річчю.

За загальним правилом, право власності на рухому річ виникає з моменту передання майна.

Винятком із загального правила про те, що право власності на рухому річ виникає з моменту передання майна є вказівка в нормі **закону чи в положеннях договору**.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть в договорі самі визначити момент виникнення права власності на рухому річ.

Правила частини четвертої статті 334 ЦК України застосовуються до нерухомих речей.

Регулятор односторонніх правочинів

Постанова КЦС ВС від 26.10.2022 у справі № 761/13409/15-ц

Односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами (абзац 3 частини третьої статті 202 ЦК України).

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови і коли ці правочини породжують відповідні правові наслідки щодо зміни договору.

Регулятор односторонніх правочинів

Постанова КЦС ВС від 02.11.2022 у справі № 146/1094/21

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови або відсутність таких, чи коли одна із сторін набуває право на односторонню відмову.

Регулятор односторонніх правочинів

Постанова КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 756/420/17

Тлумачення статті 651 ЦК України з урахуванням принципу розумності свідчить, що:

сторони в договорі як універсальному регуляторі можуть визначити момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору;

у випадку якщо сторони не встановили момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору, то з урахуванням що такий односторонній правочин відноситься до таких, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, і таким моментом має бути моменту одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору.

«Регулятор» наслідків оспорюваного правочину

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року у справі № 355/385/17

Тлумачення статей 215 та 216 ЦК України свідчить, що учасники цивільних відносин **не можуть на рівні ТОГО** чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину.

За домовленістю сторін **можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину.**

Договір як «регулятор» в сфері шкоди

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 180/1735/16-ц

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди.

Застосування договору до відносин сторін, що виникли до укладення договору

Постанова ВП ВС від 08 вересня 2020 року в справі № 916/667/18

7.34. Водночас відповідно до частини третьої статті 631 ЦК України сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

7.35. Таким чином, положення договору про те, що сторона договору отримала належні їй платежі до підписання договору, свідчить про те, що сторони домовилися вважати сплату коштів, здійснену раніше за відсутності правових підстав, виконанням укладеного договору стороною, яка за цим договором мала сплатити гроші.

Застосування договору до відносин сторін, що виникли до укладення договору

Постанова КЦС ВС від 21 листопада 2018 року у справі № 753/12832/15-ц

Тлумачення частини третьої статті 631 ЦК України свідчить, що сторони в тому чи іншому договорі можуть передбачити застереження про застосування до відносин сторін, що виникли до укладення договору, умов договору, який укладається пізніше.

Договір «не регулятор»

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації.

Фраудаторність договору

Постанова КЦС ВС від 19 травня 2021 року у справі № 693/624/19

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраудаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраудаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору

До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

Принципи і правочин

Значення принципів

Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 у справі № 554/4741/19

Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що **загальні засади (принципи) цивільного права** мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) **є по своїй суті нормами прямої дії** та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

   Цікавий кейс розглядався Апеляційним судом Сінгапуру (Quoine Pte Ltd v. B2C2 Ltd [2020]) між криптовалютною біржою та трейдером з приводу можливості оспорювання на підставі помилки смарт контракту, який вчинений комп'ютерними алгоритмами (<https://www.sicc.gov.sg/docs/default-source/modules-document/judgments/quoine-pte-ltd-v-b2c2-ltd.pdf>)

 Апеляційний суд Сінгапуру вважав, що у випадках, коли договори укладаються за допомогою детермінованих алгоритмів, будь-який аналіз, який стосується знання про помилку має проводитися з посиланням на стан розуму програмістів алгоритмів під час програмування (пункт 97).

  Лорд Мансон не погодився з позицією більшості та виклав окрему думку. Зокрема, вказав, що «чи застосовуються звичайні правові принципи чи, можливо, їм потрібно адаптуватися, коли трейдери передають свої справи комп'ютерам, що працюють за алгоритмом? Комп'ютери, про які йде мова, були «детермінованими», тобто працювали згідно з заздалегідь визначеними алгоритмічними програмами, встановленими людьми. Таким чином, це стосується норм, які застосовуються, коли машини механістично стискаються, посилаючись на введені ними дані, і помилково введення даних переривається, і тому результат стає фундаментально спотвореним (пункт 152). «Ключове питання полягає в тому, чи слід застосовувати помилку таким чином, щоб не враховувати обставини, які зазвичай є важливими для її застосування, просто тому, що сторони довірили свої операції комп'ютерам, які не можуть мати свідомості. Закон має бути адаптований до нового світу алгоритмічних програм і штучного інтелекту таким чином, щоб отримати результати, **яких розум і справедливість могли б очікувати**. Впровадження комп'ютерів, безсумнівно, несе в собі ризики, але я не вважаю, що вони включають ризик бути зв'язаним алгоритмічним контрактом, який будь-хто, дізнавшись про нього, відразу побачить, що це може бути лише результатом якоїсь фундаментальної помилки. Комп'ютери — це надомні працівники, а не господарі, чиїм операціям сторони, як можна вважати, беззастережно підкорилися за таких незвичайних обставин» (пункт 197).

Принцип свободи правочину і диспозитивності

Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 у справі № 303/2983/19

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (зокрема, щодо відмови від одностороннього правочину).

Обміркувавши аргументи учасників справи та встановлені обставини справи, колегія суддів вважає, що прощення боргу втілене в односторонньому правочині ТОВ «Кей-Колект». Колегія суддів підкреслює, що кредитор, з урахуванням принципу свободи правочину, не вчиняв такий односторонній правочин як відмова від прощення боргу; апеляційний суд, встановивши, що відсутня будь-яка заборгованість за договором, зробив обґрунтований висновок про задоволення позовних вимог, хоча й помилково з декількох підстав. Тому постанову апеляційного суду в цій частині належить змінити в мотивувальній частині.

Принцип свободи заповіту

Постанова КЦС ВС від 20.07.2022 року у справі № 461/2565/20

За загальним правилом, нотаріальне посвідчення такого правочину як заповіт в Україні здійснюється нотаріусом. Нотаріальне посвідчення заповіту за кордоном покладено на консульські установи та дипломатичні представництва України.

Право на заповіт може бути здійснене протягом всього життя особи і включає в себе як право на складення заповіту або кількох заповітів, так і права на їх зміну чи скасування. Усі наведені правомочності заповідача в сукупності із засобами їх правової охорони та захисту є **реалізацією свободи заповіту, яка є принципом спадкового права.**

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.

Принцип свободи заповіту

Постанова КЦС ВС від 20.07.2022 року у справі № 461/2565/20

Кваліфікація заповіту як нікчемного із мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

Тільки у разі наявності фізичних вад у заповідача, які позбавляють його можливості прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається лише при свідках. І саме в цьому разі недотримання такої вимоги щодо порядку посвідчення заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України має наслідком нікчемність заповіту.

Принцип свободи заповіту

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17

72. Відтак, якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК України та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України.

74. По-перше, у цивільному законодавстві нікчемність правочинів передбачена у випадках, встановлених законом, підстав для чого у наведеній ситуації не вбачається.

75. По-друге, недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

76. Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані частиною першою статті 1257 ЦК України, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує це вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача.

Тлумачення норм ЦК з урахуванням розумності

Постанова КЦС ВС від 29 червня 2022 року в справі № 571/1607/20

Тлумачення норм ЦК, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

дозвіл органу опіки та піклування по своїй суті є адміністративним актом, який має приватноправову дію та орієнтований на приватне право;

такий дозвіл потрібний для охорони державою інтересів окремих осіб, зокрема, з метою недопущення припинення права, зменшення майна, і тому держава вважає за необхідне в певних випадках «втручатися» в приватноправові відносини батьків (осіб, які їх замінюють, опікунів, піклувальників) та вимагати отримання дозволу;

для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК України.

Співвідношення принципу свободи договору та *numerus clausus*

Цікавий кейс розглядався Верховним Судом Нідерландів щодо співвідношення принципу свободи договору та *numerus clausus*. Суд, зокрема, зазначив, що свобода договору означає, що узуфрукт може бути встановлений за бажанням сторін, якщо це не суперечить сутності узуфрукту.

Стаття 3:201 Цивільного кодексу Нідерландів передбачає, що узуфрукт дає право використовувати річ чи інше благо, що належать іншій особі, і користуватися їх плодами. Право узуфрукту на право вимоги орендної плати не може служити для привласнення того, що отримано шляхом його реалізації. Це означало б, що отримане є водночас благом, на якому базується узуфрукт, і плодом. Закрита система речових прав означає, що жодне право узуфрукту не може бути встановлено, якщо воно не відповідає легальному визначенню.

Venire contra factum proprium

«Зародження» засад урахування суперечливої поведінки пов'язують із формулюванням Ульпіана (D.1.7.25):

після смерті своєї дочки, яка жила як мати сімейства, еманципована ніби законним шляхом, і померла вже після того, як склала заповіт спадкоємцям, її батькові заборонено порушувати судовий спір щодо вчиненого ним, нібито він звільнив її незаконно, оскільки свідків не було (*post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata vixerat et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur*).

З часом venire contra factum proprium була вдосконалена глосаторами та постглосаторами.

Draft Common Frame of Reference (DCFR)

- I. – 1:103: Good faith and fair dealing
- (1) The expression “good faith and fair dealing” refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party to the transaction or relationship in question.
- (2) It is, in particular, contrary to good faith and fair dealing for a party to act inconsistently with that party’s prior statements or conduct when the other party has reasonably relied on them to that other party’s detriment.

Добросовісність і доктрина заборони суперечливої поведінки

Постанова ОП КЦС від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Непонайменовані договори

Постанова КЦС ВС від 21 березня 2018 року у справі № 761/11589/16-ц

Тлумачення статті 6 ЦК України свідчить, що сторони мають право укладати договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непонайменованими, оскільки не визначені в актах законодавства. Свої відносини в непонайменованих договорах сторони врегульовують на власний розсуд.

Непонайменовані договори

Постанова КЦС ВС від 13 квітня 2022 року у справі № 366/599/19

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними (частина п'ята статті 1109 ЦК України).

Умови ліцензійного договору, які суперечать положенням цього Кодексу, є нікчемними (частина дев'ята статті 1109 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. У разі, якщо вчинено непонайменований договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.

Обов'язковість договору (принцип «pacta sunt servanda»)

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року в справі № 355/385/17

Тлумачення статті 629 ЦК України свідчить, що в ній закріплено один із фундаментів на якому базується цивільне право - обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати.

Не виконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: (1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; (2) розірванні договору в судовому порядку; (3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; (4) припинення зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; (5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду).

Відмова від договору

Постанова КЦС ВС від 08 вересня 2021 року у справі № 727/898/19

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «розірвання договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних нормах ЦК України досить часто використовується формулювання «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782).

Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків.

Зміна ціни після укладення договору

Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2019 року у справі № 395/499/16-ц

Тлумачення частини другої статті 632 ЦК України свідчить, що в цій нормі закріплено принцип стабільності (або відносної неможливості зміни) встановленої сторонами ціни, що є проявом обов'язковості виконання умов договору (стаття 629 ЦК України).

У частині другій статті 632 ЦК України допускається наявність винятків, які можуть бути встановлені договором або законом. При цьому в законі або ж договорі обов'язково мають бути визначені як випадки зміни ціни, так і умови такої зміни.

Правило тлумачення *favor contractus*

Правило тлумачення favor contractus (favor negotii)

У часи класичних юристів формується favor testamenti. За допомогою сприятливого тлумачення зберігати, наскільки це можливо, силу заповіту. Наприклад, якщо хтось був призначений спадкоємцем під неможливою умовою, умова вважалася ненаписаною (pro nonscripto habetur), а призначення спадкоємця безумовним.

У Дигестах (D.34.5.12) зазначалося, що якщо в позовах або в ексцепціях вжито двозначний вираз, то найбільш зручно вважати, що обставина, про яку йдеться, швидше дійсна, аніж недійсна (Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat)

Якщо умова неясна і може бути витлумачена як недійсна і так, що дозволить зберегти їй силу, останнє тлумачення повинно мати перевагу (favor negotii).

Правило тлумачення *favor contractus*
Draft Common Frame of Reference (DCFR)

II.-8:106: Preference for interpretation which gives terms effect

An interpretation which renders the terms of the contract lawful, or effective, is to be preferred to one which would not.

Правило тлумачення favor contractus

В попередньому рішенні щодо юрисдикції та застосовного матеріального права від 25 травня 2020 року в справі Спадкоємці султанату Сулу проти Малайзії арбітраж ad hoc зазначив, що в тих випадках, коли арбітраж визначено неточно, неточність може бути подолана розумним тлумаченням її умов, яке може виправити патологічний аспект, відокремивши те, що робить її невиконуваною, зберігаючи при цьому достатню частину угоди, щоб забезпечити арбітражний розгляд.

Правило тлумачення *favor contractus*

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі №607/11746/17

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) **повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності**

Правило тлумачення *favor contractus* в трудовому праві

Постанова ОП КЦС ВС від 14.12.2020 у справі № 569/11722/16-ц

В трудовому законодавстві не міститься правил, які мають засовуватися при тлумаченні того чи іншого колективного договору, а тому з врахуванням принципів, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо його дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності, за умови, що положення колективного договору не погіршують, порівняно з чинним законодавством, становище працівників.

У випадку, якщо колективним договором передбачена виплата, яка за своєю сутністю та підставою нарахування є доплатою за певні умови та характер праці (зокрема – за години викладацької роботи, виконані понад встановлене річне навантаження), і яка передбачена нормами позитивного права, то неправильна назва такої виплати «премією» нічого не змінює у її правовому режимі, вона все одно підлягає виплаті в обов'язковому порядку за наявності законних підстав для її здійснення.

Правило тлумачення favor contractus

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 753/8945/19

Тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін).

З урахуванням принципу тлумачення favor contractus (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

Коли суд тлумачить умови договору?!

Постанова КЦС ВС від 02.11.2022 у справі № 146/1094/21

Касаційний суд особливо акцентує увагу, що при застосуванні умов договору при вирішенні спору суд здійснює тлумачення змісту договору, навіть за відсутності позовної вимоги про тлумачення змісту договору.

Правило тлумачення *contra proferentem*

Contra proferentem

Правило тлумачення правочинів *contra proferentem* має римське походження. Його зародження пов'язується із формулюванням Цельза (D.34.5.26): якщо стосовно стипуляції постає питання про те, якою була її мета, то двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора (*cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*). Таким чином, Цельз сформулював ідею, що в разі двозначності має бути тлумачення, яке несприятливе для стипулятора.

Contra proferentem

Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц

У разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*. *Contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав).

Contra proferentem

Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц

Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені», але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін».

Застосування contra proferentem

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

Contra proferentem має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що: contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в невикладне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність; contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань); contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою; у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!